

PI
131

картинка

АЛТЫНКЕКЕЛ-
ПУГУРУКЧУКЪ

ШКОЛ БИБЛИОТЕКА

АЛТЫНКЕКЕЛ-

ГУГУРУКЧУКЪ

КЪАРАЧАЙ-ЧЕРКЕС КИТАБ ИЗДАТЕЛЬСТВО
ЧЕРКЕССК—1962

Къарачай тилге *Салпагъарланы И. Р.* кёчыргенди.

Кар. 298

Карачаев-Черкесская
ОБЛАСТНАЯ
БИБЛИОТЕКА

В переводе с русского на карачаевский язык печатается по изданию:
„Петушок—Золотой гребешок“, Государственное Издательство
Детской литературы Министерства Просвещения РСФСР
Москва—1960

ТЮЛКЮ БЛА ДЖУМАРЫКЪ

Джумарыкъ терекге къонуб тургъанды. Тюлкю аны къатына баргъанды да айтханды:

— Кюнюнъ ашхы болсун, джумарыкъчыкъ, мени шохайчыгъым! Тауушчугъунъу эшитгенлей огъуна сени кёрюрге келгенме.

— Ашхы сёзюнъ ючюн берекет берсин,—дегенди джумарыкъ.

Тюлкю, кеси кесин аны айтханын эшитмегенча этгенди, быллай айтханды:

— Не дейсе? Эшитмейме. Джумарыкъчыкъ, мени шохайчыгъым, къырдышчыкъгъа тюшсенъ эди айланыргъа, мени бла да ушакъ этерге, ансы мен сени терекни башындан не айтханынъы эшитмейме.

Джумарыкъ айтханды:

— Къырдышха тюшерге къоркъгъан этеме. Бизге, къанатлылагъа, джерде джюрюмеклик къоркъунчлуду.

— Огъесе сен менденми къоркъаса?—дегенди тюлкю.

— Сенден къоркъмасам да башха джаныуарладан къоркъама,—дегенди джумарыкъ.—Кёб тюрлю джаныуар болады.

— Огъай, джумарыкъчыкъ, мени шохайчыгъым, буйрукъну айтыб билдиргендиле, саулай джерни юсюнде джарашыурукъ болургъа керекди. Энди джаныуарла бир-бирлерине тиймейдиле.

— Ма ол ашхыды,—дегенди джумарыкъ,—ансы майна итле чабыб келеди-

ле; алгъын алай келселе санъа къачаргъа керек боллукъ эди, энди уа санъа къоркъаргъа керек боллукъ тюлдю.

Тюлкю итлени юслеринден эшитгенди, къулакъларын сакъ этиб къачаргъа тебрегенди.

— Къайрыса сен?—дегенди джумарыкъ—Буйрукъ болгъанды да, итлетийерик тюлдюде.

— Аланы ким биледи—дегенди тюлкю.—Ким билсин, ала буйрукъну эшитмеген эселе уа.

Сора къачханды да кетгенди.

БЁРЮ БЛА ИТ

Арыкъ бёрю элни къатында айлана тургъанды да бир семиз итге тубегенди.

Бёрю итге соргъанды:

— Айт, ит, сиз ашарыкъ къайдан аласыз?

Ит айтханды:

— Бизге адамла бердиле.

— Сизни адамлагъа къыйын джумушну этгенигиз кертимиди?

Ит айтханды:

— Огъай, бизни джумушубуз къыйын джумуш тюлдю. Бизни ишибиз кече сайын арбазны сакъламакълыкъды.

— Джанъыз аны ючюн былай багъамыдыла да сизни?—дегенди бёрю.— Мен бусагъатда сиз этген джумушну

этиб башлар эдим, ансы бизге, бёрю-
леге ашарыкъ табмакълыкъ къыйынды.

— Айхай да, кел,—дегенди ит.—
Ийебиз сени да бизни бакъгъанча ба-
гъарыкъды.

Бёрю къууангъанды да итни бирге-
сине адамлагъа джумуш этерге кетген-
ди. Бёрю воротадан кириб башлагъа-
нында, итни боюн тюгюню ашалыб тур-
гъанын кёргенди. Ол айтханды:

— Бу уа, ит, былай неден бол-
гъанды?

— Алай кеси,—дегенди ит.

— Алай кеси деген неди?

— Да алай кеси сынджырдан бол-
гъанды. Кюндюз мен сынджыр бла та-
гъылыб турама да, ма аны ючюн сын-
джыр бойнуму бир кесек тюгюн аша-
гъанды,—дегенди.

— Хайда, сау къал, ит,—дегенди
бёрю.—Алай джашаргъа бармайма. Алай
семиз да болмайым, башыма бош бо-
лайым ансы.

ЮЧ АЙЮ

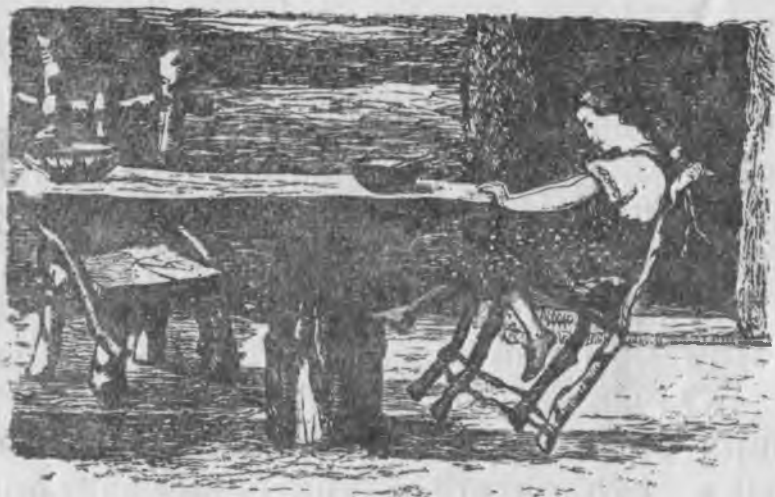
Бир къыз сабийчик юйден чегетге кетгенди. Чегетде ол аджашханды да юйге джолну излеб башлагъанды. Со-ра табмагъанды да чегетде бир юйчюкге баргъанды.

Эшик ачылыб болгъанды; ол эшикден къарагъанды да юйчюкде киши болмагъанын кёрюб, ичине киргенди. Ол юйчюкде юч айю джашагъанды. Бир айю аталары болгъанды, аны атына Михаил Иванович дегендиле. Ол уллу

эм тюклю болгъанды. Экинчи айю ана айю болгъанды. Ол кеси да андан гитче болгъанды, атына да Настасья Петровна дегендиле. Ючюнчюлери гитче мамурашчыкъ болгъанды, аны атына да Мишутка дегендиле. Айюле юйде болмагъандыла, ала чегетни айланыргъа кетиб болгъандыла.

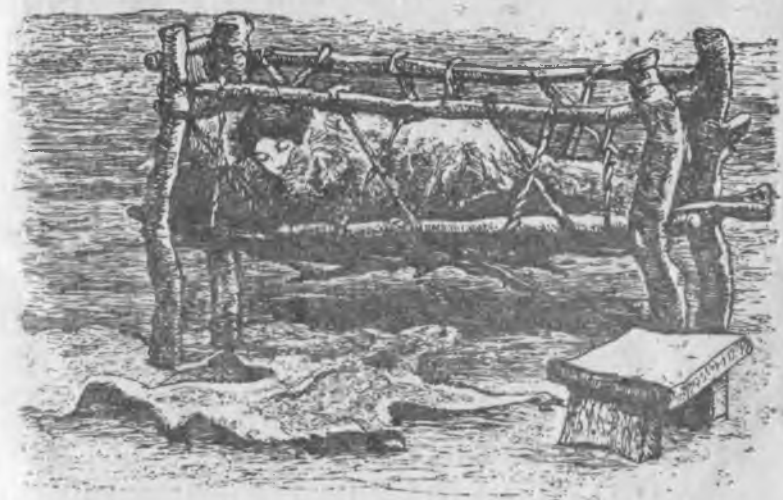
Юйчюкде эки комната болгъанды: бири столовая, бирси спальня. Къызчыкъ столоваягъа киргенди да сора стол юсюнден биламукълары бла юч аякъны кёргенди. Биринчи аякъ, бек уллу, Михаил Ивановичники болгъанды; экинчи аякъ, андан гитче, Настасья Петровнаныкъы болгъанды; ючюнчю, кёк аякъчыкъ, Мишутканыкъы болгъанды. Хар аякъны къатында къашыкъ болгъанды: уллу, орталыкъ, гитче.

Къызчыкъ эм уллу къашыкъны алгъанды да эм уллу аякъдан уртлагъанды; андан сора орта къашыкъны алгъанды да орта аякъдан уртлагъанды; андан сора гитче къашыкъны алгъанды да гитче кёк аякъчыкъдан уртлагъанды, сора Мишутканы биламугъу барындан да иги кёрюннъенди.

Къызчыкъ олтурургъа излегенди да столну къатында юч шиндикни кѳргенди: бири уллу, Михаил Ивановичники; бирси андан гитче, Настасья Петровнакы; гитчечик да кѳк джасдыкъчыгы бла, Мишутканыкы. Ол уллу шиндикге миннѳенди да, джыгъылгъанды: аны ызындан ортанчы шиндикге олтургъанды, аны юсюнде олтурургъа табыз болгъанды, андан сора гитче шиндикчикге олтургъанды да асыры иги болгъандан кюлгенди.; Ол кѳк аякъчыкъны тобукъларына алгъанды да ичиб башлагъанды. Биламукъну барын ичгенден сора шиндикде кесин тебритиб башлагъанды.

Шиндикчик сыннъанды да къызчыкъ полгъа джыгъылгъанды. Ол къобханды, шиндикчикни къобаргъанды да башха комнатагъа кетгенди. Анда юч орундукъ болгъанды: бири уллу—Михаил Ивановичники, бирси орталыкъ—Настасья Петровнаныкъы, ючюнчю, гитче Мишеньканыкъы. Къызчыкъ уллу орундукъгъа джатханды да анъа асыры эркин болгъанды; ортанчы орундукъгъа джатханды—асыры мийик болгъанды; гитче орундукъчукъгъа джатханында ол анъа тамам болгъанды да къызчыкъ аны юсюнде къалкъыгъанды.

Айюле ўа юйлерине ач болуб къайытхандыла да кюн орталыкъ ашаргъа излегендиле. Уллу айю кесини табагъын алгъанды, къарагъанды да хыны аўазы бла къычыргъанды:

— Мени аягъымдан ким ичгенди?

Настасья Петровна кесини табагъына къарагъанды да алай бек да къычирмай айтханды:

— Мени табагъымдан ким ичгенди?

Мишутка ўа кесини табакъчыгъыны къуру болуб тургъанын кёргенди да

инъичге ауазчыгъы бла тауушчукъ этгенди:

— Мени табакъчыгъымдан ким ичиб бошагъанды?

Михаил Иванович кесини шиндигине къарагъанды да хыны ауазы бла кычыргъанды:

— Мени шиндигиме ким олтургъанды, аны орундан да ким тебдиргенди?

Настасья Петровна кесини шиндигине къарагъанды да алай уллу да кычырмай айтханды:

— Мени шиндигиме ким олтургъанды, аны орнундан да ким тебдиргенди?

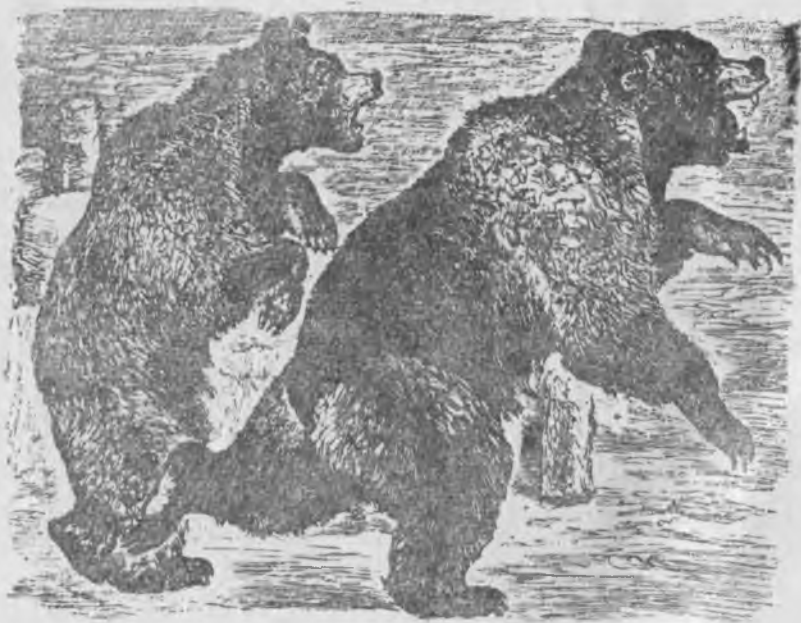
Мишутка кесини сыннъан шиндикчигине къарагъанды да акъыртынчыкъ айтханды:

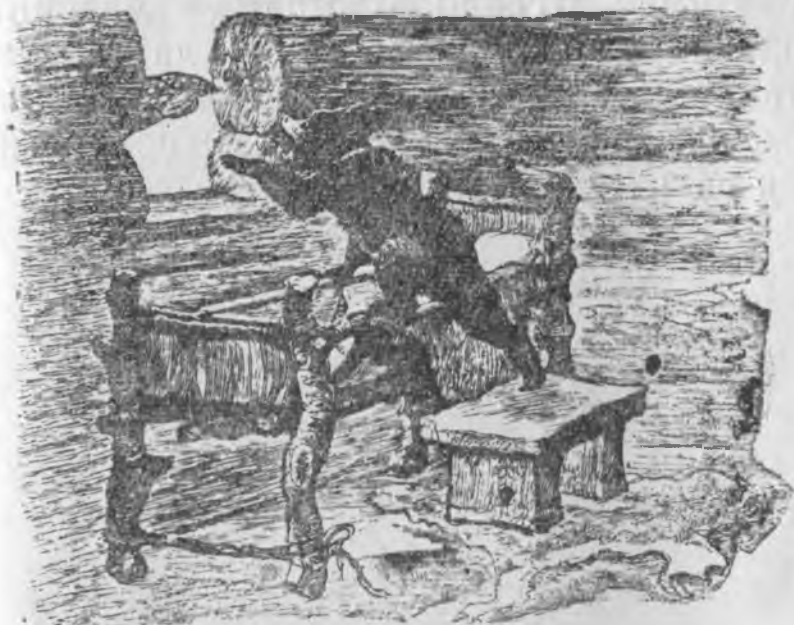
— Мени шиндикчигиме ким олтургъанды, аны сындыргъан да ким этгенди?

Аюйле башха комнатагъа баргъандыла.

— Мени орнума ким джатханды аны буршу да ким этгенди?—деб Михаил хыны ауазы бла къычыргъанды.

— Мени орнума ким джатханды аны буршу да ким этгенди?—дегенди Настасья Петровна, алай уллу да къычырмагъанлай.

Мишенька уа шиндикчигин салыб,
кесини орундукъчугъуна миннъенди да
инъичге ауазчыгъы бла айтханды:

— Мени орнума ким джатханды?

Эсде-бусда болмай тургъанлай ол
къызчыкъны кѳргенди да, кесин кесе
тебиреселе этерик къычырыгъыча къы-
чырыкъ этгенди:

— Майна ол! Тут, тут! Майна ол!
Майна ол! Ай-а-ай! Тут!

Ол къызчыкъны аузу бла къабар-

гъа умут этгенди. Къызчыкъ кѣзлерин ачханды, айюлени кѣргенди да терезетаба чабханды. Терезе ачыкъ болгъанды, къызчыкъ терезеден секиргенди да къачханды.

кар. 298

ТЮЛКЮ БЛА КОЪШУН

Бир къатын оракъ оругъа тюзге чыкъгъанды да ичинде сютю бла къошунну кёкенлени артында джашыргъанды. Тюлкую къысыла-къысыла къошунна баргъанды, башын аны ичине сукъгъанды, сютюн ичиб бошаб, юйюне къайтыргъа тебрегенлей, башын къошундан чыгъаралмай, уллу палахха къалгъанды-башын къошундан тышына чыгъаралмагъанды. Тюлкую башын ары бла бери силдеб кёргенди да былай айтханды:

— Энди, кѡшун, ойнагъанынъ бол-
лукъду. Мени бармагъа кѡой, кѡошу
нчукъ! Болду энди, джаным, камсык-
ландынъ, ойнадынъ—энди боллукъду.

Кѡошун андан айырылмагъанды,
тарт да кес, ур да джыкъ. Тюлкую ачыу-
ланнъанды:

— Тохдачы сен, налат! Ариулюкъ
бла айырылмай эсенъ, мен сени суугъа
батдырайым.

Тюлкую баргъан суугъа чабыб джет-
генди, сора кѡошунну суугъа батды-
рыргъа къалгъанды. Кѡошун а батыу-
ча батханды, амма тюлкуюю да ызын-
дан биргесине элтгенди.

ТЮЛКЮ БЛА ТЕКЕ

Тюлкю чабыб баргъанлай къаргъа-гъа къарайма деб къуюгъа кетгенди. Къуюда суу сай болгъанды: батарлай болмагъанды, чыгъарча да болмагъанды. Тюлкю чёгюб салпыланнъанды. Анъа теке—акъыл токъмакъ барады; Ол кесини уллу сакъалын силкиндире, мюйюзлерин ары-бери къымылдата баргъанды. Не этерге билмегенден къуюгъа къарагъанды, анда тюлкюню кёргенди да анъа соргъанды:

— Сен анда, тюлкючюк, не этесе?

— Солуйма, кёгюрчюнчюк, — деб джууаб этгенди тюлкю. — Анда, башында иссиди да мен бери тюшгенме. Туура къалай салкъынды мында, къалай игиди. Сууукъ суучукъ, неллей бир суйсенъ да.

Теке уа кёбден бери суусаб болуб айланнъанды.

— Игимиди суу? — деб сорады теке.

— Аламатды! Таза, сууукъ, — деб джууаб этеди текеге. Кёзюнъ къарай эсе бери чынъа: мында экибизге да орун барды.

Телиликден теке ары секиргенди да тюлкюню эзерге аздан-буздан къалгъанды, тюлкю, уа анъа:

— Эх, сакъаллы тели, чынъай бил-мединъ да болгъаннъа сууну чачдынъ

Тюлкю секириб текени бойнуна миннъенди, андан мюйюзлерине, сора андан къуюну тышына чыкыгъанды.

Теке къуюда ачдан ёлюрге аздан-
буздан къалгъанды; излей кетиб аны
кючден-бутдан табхандыла да мюйюз-
леринден тартыб чыгъаргъандыла.

ГУГУРУК БЛА ИТ

Къартчыкъ къарт аммачыкъ бла джашагъанды, да ала бек джарлы болгъандыла. Аланы джаны болгъан зат болуб джанъыз бир гугуруклары бла бир ит-лери болгъанды. Ала экисине да къолайсыз ашатыб тургъандыла. Бир кюн ит гурурукга былай айтханды:

— Джюр, къарнаш, Петька, чегетге кетейик, мында бизге джашау къолай тюлдю.

— Къорайыкъ, мындан аман болукъ тюлдю,—дегенди гугурук.

Бар сора ала аллары айланнъан джанына кетгендиле. Сау кюнню узгъына айланнъандыла, къаранъы болуб башлагъанды да кече къалыр джерде тохдар заман болгъанды. Ала джолдан

джанлаб чегетге киргендиле. Сора кече къалыр джерге уллукъууш терекни сайлаб алгъандыла. Гугурук терекни бутагъына къоннъанды, ит терекни къуушуна киргенди да къалкъыгъандыла.

Эртденбла, танъ агъара башлар-башламаз гугурук:

— Гу-гу-рук-гу!—деб къычыргъанды. Гугурукну тауушун тюлкю эшитгенди: ол гугурук этден басаргъа суйгенди. Бар сора ол терекни тюбюне барыб гугурукну махаб башлагъанды:

— Ма гугурук десенъ гугурук! Былай къанатлы мен бир да кёрмегенме: муну тюклери да къалай ариуладыла, башы да къалай къызылды, ауазы да къалай къонъурауду. Бери манъа уч, суу суратчыкъ!

— Не ючюн учама санъа?—деб соргъанды гугурук.

— Кесиме къонакъгъа элтейим: бюгюн мен юйге джанъы кечгенме, санъа кёб къудору хазырлагъанма.

— Хайыр,—дегенди гугурук,—алай а манъа джанъыз барыргъа бир да боллукъ тюлдю: мени нёгерим барды.

*„Ма кьаллай насыб тууду,—деб акъыл этгенби
тюкю:—бир гугурукну орнуна эки боллукъду“.*

„Ма къаллай насыб тууду,—деб акъыл этгенди тюлкю:—бир гугурукну орнуна эки боллукъду“.

— Къайдады да сени нёгеринъ?—деб соргъанды тюлкю.—Мен аны да къонакъгъа чакъырлыкъма.

— Анда, терек къууушда къалады—деб джууаб этгенди гугурукъ.

Тюлкю терекни къууушуна башын атады, ит аны хамхотундан хам!—деб бууады. Тутады да тюлкюну дукгуллайды.

КЪЫЗЧЫКЪ БЛА ТЮЛКЮ

Къарт акга бла къарт амма бирге джашаб тургъандыла. Аланы туудукъ-чукълары Алёнушка деб бир къызчыкъ болгъанды.

Къызчыкъны тенъчиклери чегетге кёгет джыяргъа барыргъа тебрегендиле да аны да биргелерине чакъыра баргъандыла. Къартла туудукъ къызчыкъларын ийерге унамай кёб тургъандыла. Андан сора унагъандыла. Амма тенълеринден артха къалмазын буйрукъ этгенди.

Къызла чегетде айлангъандыла, кёгет джыйгъандыла. Терекчикледен ары

ётгенлей дагъыда терекчикле, кёкенчикледен ётгенлей дагъыда кёкенчикле... бара-барыб Алёнушка тенълеринден артха къалгъанды. Ала анъа къычыргъандыла, къычыргъандыла, къызчыкъ эшитмегенди.

Кеч болуб бошагъанды. Тенъчиклери юйге кетгендиле. Алёнушка кеси жанъыз къалгъанды. Терекге миннъенди да, къычырыкъ этиб, былай айта, джылаб башлагъанды:

— Ау! ау! Алёнушка! Ау, ау! голубушка! Къарт акганы, къарт амманы туудукълары жанъыз Алёнушка болгъанды. Аны къызчыкъла чегетге ча-

къыргъандыла, чакъырыб анда къойгъандыла.

Айю озуб баргъанды да соргъанды:

— Къызчыкъ, нек джылайса?

— Джаным, айю, мен джыламай не этейим! Акга бла амманы джанъыз туудукъларыма, Алёнушкама! Мени къызла чегетге чакъыргъан эдиле, чакъырыб—атыб кетгендиле.

— Тюш, терекден, мен сени юйге элтейим.

— Огъай, мен сенден къоркъама, сен мени ашарыкъса.

Айю да андан кетгенди да къалгъанды. Алёнушка уа быягынлай джылаб тебрегенди, быягынлай айта:

— Ау, ау! Алёнушка! Ау, ау! Голубушка!

Бёрю баргъанды да соргъанды:

— Къызчыкъ, нек джылайса?

— Мен джыламай не этейим, бёрю! Акга бла амманы менден сора туудукълары джокъду. Мен Алёнушкама. Мени къызла чегетге чакъыргъандыла, чакъырыб анда къоюб кетгендиле.

— Тюш джерге, мен сени юйге элтейим.

— Огъай мен сенден къоркъама, сен мени ашарыкъса. Бёрю къачыб кетгенди, къызчыкъ а джанъыдан джылагъанды, къайтарыб быягъы сёзлени да айтханды:

— Ау! ау!—Алёнушка! Ау! ау! голу-бушка!

Аны къаты бла тюкю чабыб баргъанды да соргъанды:

— Нек джылайса, къызчыкъ?

— Мен джыламай не этейим, тюкючюк! Акганы, амманы сынъар туудукълары Алёнушкама. Мени къызла чегетге чакъыргъандыла, учундургъандыла, учундуруб элтгенлике уа къоюб кетгендиле.

— Тюш, мен сени юйге элтейим.

Къызчыкъ терекден тюшгенди, тюкюню аркъасына миннъенди, сора тюкю аны да алыб элге атылгъанды. Юйге чабыб барыб къуйругъу бла калитканы туюб башлагъанды.

— Кимсе сен?

— Менме, тюкюме, туудукъчугъугъузу, Алёнушканы сизге алыб келгенме.

— Ай сен бизни багъалы къона-

гъыбыз, ичгери кир! сени къалайгъа олтуртайыкъ? Не бла сыйлайыкъ сени?

Сют, гакгыла салгъандыла; тюлкюню не бла сыйларгъа билмей уллу къырылгъандыла.

Тюлкю тойгъанды да, чегетге къачыб кетгенди.

КЪАРГЪА БЛА РАК

Къаргъа сууноюсю бла учуб баргъанды. Къараса рак сюркелиб бара. Къаргъа аны сермеб алыб, ашаргъа терекге къоннъанды. Рак гимигирге башлагъанын кёргенди да былай айтханды:

— Эх, къаргъа, къаргъа, мен сени атанъы, ананъы да таный эдим—аламат, махдаулу къанатлыла эдиле.

— Угу!—деб аузун ачмагъанлай джууаб этгенди къаргъа

— Къарнашларынъы да, эгечлеринъи да таный эдим, ала къаллай ашхы къанатлыла эдиле.

— Угу!—деб джууаб этгенди да-
гъыда къаргъа.

— Да, ала аламат ашхы къанатлыла
болсала да, ала санъа джетерге уа
узакъ эди. Сенден акъыллы болуб мен
кишини кёрмедим!

Каргъа махдалгъанын бек ушат-
ханды.

— Агъа!—деб аузун ачалгъаныча ач-
ханды да рак суугъа тюшгенди да кет-
генди.

ТЮЛКЮ БЛА ИТЛЕ

Тюлкю тюзде чабыб бара тургъанды. Къайдан чыкъгъан эселе да итле чартлаб чыкъгъандыла да, аны ызындан сюргендиле.

Тюлкю ёлюм къара къачыу ну салгъанды! Къачханды, къачханды да тюкгючню тубюнде тешигине киргенди да кетгенди.

Тешикде джатыб кеси-кесине былай айтханды

— Къулакъчыкъла, къулакъчыкъла, сиз не этдигиз?

— Биз сакъ болдукъ сен къачар ючюн, итле джетиб сени чачмаз ючюн.

— Аякъчыкъла, аякъчыкъла, сиз не этдигиз?

— Биз къачдыкъ, къачдыкъ сени киши джетмез ючюн, итле сени джетиб азыкъ этмез ючюн.

— Кёзчюкле, кёзчюкле, сиз не этдигиз?

— Тюлкючюкню джетиб итле ашамасынла деб, биз сакъ къараб турдукъ.

— Сен а, къуйрукъ, неге джарадынъ?

— Мен тюгкючге, кёкеннъе, тереклеге илиндим.

— Сен ма алаймыса? Сора, магъыз, итле, мени къуйругъуму ашагъыз!

Итле къуйрукъдан тутуб тюлкюню тартыб чыгъаргъандыла. Ол итледен джаны саўлай кючден-бутдан къутулгъанды.

АЛТЫНКЕКЕЛ ГУГУРУКЧУКЪ

Эртде, эртде кишдик, чыпчыкъ, алтын-кекел гугурукчукъ джашай эдиле. Ала чегетде, юйчюкде джашай эдиле. Кишдик бла чыпчыкъ чегетде отун этерге бара эдиле, гугурукчукъну уа кесин къоя эдиле.

Кете туруб анъа къаты буйрукъ эте эдиле:

— Биз узакъгъа барабыз, сен а юйде ишлерге къал, сора тауушунъу чы-

гъарма, тюлкю келген заманда терезе-ден тышына къарама.

Тюлкю кишдик бла чыпчыкъны юй-де болмагъанларын билгенди, юйчюк-ге чабыб джетгенди, сора терезени тю-бюне чёгюб, эшитдириб джырлагъанды:

Гугурукчукъ, гугурукчукъ,
Алтынкекел гугурукчукъ!
Башчыгъынъ джилекди,
Сакъалынъ джибекди,
Башынъы чыгъар толу.
Берликме санъа къудору.

Гугурукчукъ башын тышына чы-гъаргъанды. Тюлкю аны тырнакълары бла буууб, алыб кесини тешигине кет-генди.

Гугурукчукъ хахайны басханды:

Тюлкю мени элтеди
Ол джанларына: къара чегетлени,
Къызыу баргъан сууланы
Мийик, мийик тауланы...
Кишдик бла чыпчыкъ, мени
къутхарыгъыз!..

Кишдик бла чыпчыкъ эшитгендиле, сюргендиле да тюлкюден гугурукчукъ-ну сыйыргъандыла.

Андан сора кишдик бла чыпчыкъ

чегетге отун этерге тебрегендиле да,
быягъынлай буйрукъ этгендиле:

— Да, энди гугурук, терезеден къа-
рама, башынъы чыгъарма! Биз андан
да узакъгъа барлыкъбыз, сени таушу-
нъу эшитирик тюлбюз.

Ала кетгендиле, тюлкую быягъын-
лай къатына баргъанды да эшитдириб
джырлагъанды:

Гугурукчукъ, гугурукчукъ,
Алтынкекел гугурукчукъ,
Башчыгъынъ джилекди,
Сакъалынъ джибекди,
Башынъы къарат толу,
Берликме санъа къудору.

Гугурукчукъ олтуруб къымсыз бо-
луб тургъанды. Тюлкую быягъы уа да-
гъыда:

Джашчыкъла чапхандыла,
Будайны чачхандыла,
Тауукъла чеплейдиле,
Гугурукълагъа бермейдиле...

Гугурукчукъ башчыгъын терезеден
тышына чыгъаргъанды:

— Ко-ко-ко! Къалай бермейдиле?!
Тюлкую тырнакълары бла аны сер-
мегенди да кесини тешигине элтгенди.

Гугурукчукъ къычыргъанды:

Мени тюкю элтеди
Ол джанларына: къара чегетлени,
Къызыу баргъан сууланы,
Мийик-мийик тауланы...
Кишдик, чыпчыкъ, чабыгъыз бери,
Къутхарыгъыз мени!..

Кишдик бла чыпчыкъ эшитгендиле,
ызларындан сюргендиле. Кишдик чаба-
ды, чыпчыкъ учады. Тюкюню джете-
диле кишдик сояды, чыпчыкъ къабады,
сора гугурукчукъну сыйырадыла.

Дагъыда бир талай замандан киш-
дик бла чыпчыкъ чегетге отун этерге
кетгендиле. Кете туруб, гугурукга къа-
ты, бек къаты айтхандыла:

— Тюлкюге тынъылама, башынъы терезеден тышына чыгъарма! Биз андан да узакъ кетерикбиз, сени тауушунъу эшитирик тюлбюз.

Сора кишдик бла чыпчыкъ узакъ чегетге отуннъа кетгендиле. Быягъы тюлкю уа быягъынлай—терезечикни тюбюне олтургъанды да джырлагъанды:

Гугурукчукъ, гугурукчукъ,
Алтынкекел гугурукчукъ,
Башчыгъынъ джилекди
Сакъалчыгъынъ джибекди,
Башынъы къарат толу,
Берликме санъа къудору.

Гугурукчукъ олтуруб тауушсуз тынъылагъанды. Тюлкю уа быягъынлай:

Джашчыкъла чапхандыла,
Будайны чачхандыла,
Тауукъла чѣплейдиле,
Гугуруклагъа бермейдиле...

Гугурукчукъ хаман тынъылау ну ба-
сады. Тюлкую уа биягъынлай сѣлеш-
генди:

Адамла чапхандыла,
Чертлѣуюк чачхандыла,
Тауукъла чѣплейдиле,
Гугурукга бермейдиле...

Гугурукчукъ башчыгъын терезе-
чикден чыгъаргъанды:

— Ко-ко-ко! Къалай бермейдиле?!

Тюлкую тырнакълары бла аны буу-
гъанды да къарангъы чегетледен,
дженъил баргъан сууладан, мий-
ик-мийик тауладан ѳтдюрюб, кесини
тешигине элтгенди.

Гугурукчукъ неллей бир къычыр-
гъан эсе да, неллей бир чакъыргъан
эсе да—кишдик бла чыпчыкъ аны эшит-
мегендиле. Юйге къайытханларында
уа—гугурукчукъ джокъ тура.

Кишдик бла чыпчыкъ тюлкуюны ызы
бла чапхандыла. Кишдик джертин ча-

бады, чыпчыкъ кѣктюн учады... Тюл-
кюню тешигини къатына чабыб джет-
гендиле. Кишдик къыл къобузну джа-
рашдыргъанды да дынъырматыб баш-
лагъанды:

Къыл къобузчукъ
Къымылда,
Ариу джырла
Зынъырдат,
Юйчюгюнде эсе тюлкючюк—
Бизни ашхы тюлкючюк...
Джырны ол да суйеди.
Эсин анъа ийеди.

Тюлкю тынъылагъанды, тынъыла-
гъанды да аны кѣлюне былай келгенди:

„Къыл къобузну былай ашхы сокъ-
гъан, татлы макъам чыгъаргъан кимди—
чыгъайым да бир къарайымчы“.

Къагъыб алгъанды да тешигинден
тышына чыкъгъанды. Кишдик бла чып-
чыкъ аны сермеб буугъандыла да ол
ѳрге къобмаз кибик умур, мулхар эт-
гендиле.

Ала гугурукчукъну сыйыргъандыла,
четенчикге салгъандыла да юйлерине
элтгендиле.

Да андан бери тынч-эсен джашайдыла, бюгюн да бирге урунуб бирге да ашайдыла.

ДЖАНЫУАРЛАНЫ КЪЫШЛАГЪАНЛАРЫ

Къарт бла къарт къатынны бир ёгюзлери бла къочхарлары, бир къазлары, бир гугуруклары, сора бир тонъузлары болгъанды.

Бир джолда къарт къатынына айтханды:

— Къарт къатын, гугурук бла этер затыбыз да джокъду джюр аны праздникге кесейик!

— Алай эсе, кесейик.

Гугурук аны эшитгенди да кече четге къачханды. Экинчи кюнюнде къарт излегенди, излегенди гугурукну табмагъанды.

Инъирде дагъыда къарт къатынына айтханды:

— Табмадым гугурукну, тонъузну сояргъа керек боллукъду!

— Хайыр, тонъузну сой.

Тонъуз аны эшитгенди да кече чегетге къачханды.

Къарт излегенди, излегенди—тонъузну табмагъанды:

— Къочхарны кесерге керек болады!

— Хайыр, кес.

Къочхар муну эшитгенди да къазгъа:

— Чегетге къачайыкъ, ансы сени да, мени да кесерикдиле!—дегенди.

Сора къочхар бла къаз чегетге къачхандыла. Къарт арбазгъа чыкъгъанды—къочхар да джокъ, къаз да джокъ. Излегенди, излегенди—табмагъанды:

— Бу не алапатды! Малыбыз бары бошалды, джанъыз ёгюз къалгъанды. Эшда, ёгюзню кесерге керек боллукъ болур!

— Хайыр, кес.

Ёгюз аны эшитгенди да чегетге къачханды.

Джай чегетде, ашхы болады, хар зат эркин. Къачхынчыла джашайдыла—инджилген затлары джокъ. Амма джай кетгенди, къыш келгенди.

Сора ёгюз къочхаргъа баргъанды:

— Къарнашла, тенъле, къалай этебиз? Сууукъ заман келеди—юй ишлерге керекди.

Къочхар анъа джууаб этгенди:

— Мени тонум джылыды, мен былайлай да къышларыкъма.

Ёгюз тонъузгъа баргъанды:

— Джюр, тонъуз, юй ишлейик!

— Манъа не сууукъ болса да къоркъмай ма; джерни къазыб, чунъурда юйсюз да къышларыкъма.

Ёгюз къазгъа баргъанды:

— Къаз, джюр юй ишлейик!

— Огъай, мен барлыкъ тюлме. Мен бир къанатымы тубюме саллыкъма, бири бла юсюмю джабарыкъма—манъа бир тюрлю бир сууукъ да татырыкъ тюлдю.

Ёгюз гугурукга баргъанды:

— Джюр, юй ишлейик!

— Огъай, бармайма. Мен джазгъа
нызы терекни тюрбюнде да чыгъарыкъма.

Ёгюз, ишни аман болгъанын кёре-
ди. Кеси джанъыз мадар этерге керекди.

— Да сиз суйгенигизча этерсиз, мен
а кесим юй салама, — дегенди. Ёгюз ке-
сине юйчюк ишлегенди. Печни къыз-
дыргъанды да сойланыб джылыннъанды.

Сууукъ къыш а башланады — сууукъ-
ла тюшедиле. Къочхар чабады, чабады
да джылыналмайды — ёгюзге барады:

— Бэ-э! Бэ-э! Мени юйге джибер!

— Огъай, къочхар. Мен юй ишлер-
ге чакъыргъанымда тонунъу джылы
болгъанын, юйсюз да къышларгъа бол-
лугъунъу айтхан эдинъ.

— Джибермесенъ, къызыб келиб,

урурма да эшикни чачарма, ол заманда санъа да болур сууугъуракъ.

Ёгюз: „Джиберейимчи, алай этмесем мени да сууукъ этерикди“ — деген акъылны табханды.

— Хайыр, кир ичгери.

Къочхар ичгери киргенди, печни аллында тапчаннъа джатханды.

Бир кесекден тонъуз чабыб баргъанды:

— Хрю! Хрю! Ёгюз, мени бир кесек джылыныргъа джибер!

— Огъай, тонъуз, мен сени юй этерге чакъыргъанымда санъа не сууукъдан да къоркъуу болмагъанын — джерни къазыб ары кирлигинъи айтхан эдинъ.

— Джибермесенъ а мен хамхотум

бла мюйюшлерин барын къазыб, сени юйюнюю оярма!

Ёгюз сагъыш этгенди, сагъыш этгенди да: „Ол мюйюшлени тюблерин къазар, юйюмю ояр“ —деб аны кёлуне алай келгенди.

— Болсун, кел ичгери.

Тонъуз юйге чабыб киргенди да тюбюне къысылгъанды.

Тонъузну ызындан къаз учуб баргъанды:

— Гагак! Гагак! Ёгюз, мени джылыныргъа джибер!

— Огъай, къаз, джиберлик тюлме. Сен эки къанатынъы бирин тюбюнюе джаярса, бирин юсюнюе джабарса да къышларса.

— Джибермесенъ а мен юйню къабыргъаларындагъы агъач тюкню барын титиб алырма!

Ёгюз сагъыш этгенди, сагъыш этгенди да къазны юйге джибергенди. Къаз юйге киргенди да къурукъгъа къоннъанды.

Бир кесек мычыгъанлай гугурук чабыб къатына баргъанды:

— Гу-гу-рук-гу! Ёгюз, мени юйге джибер.

— Огъай, джиберлик тюлме. Чегетде назны тубюнде кышла.

— Джибермесенъ а мен чардакъ-гъа миниб, топуракъ болгъанны къазарма, сууукъну юйге джиберирме!

Ёгюз гугурукну да ийгенди. Гугурук юйню ичине учуб киргенди да агъачха къонуб тохдагъанды.

Ма ала джашагъандыла—бешеулен болуб. Муну бёрю бла айю билгендиле.

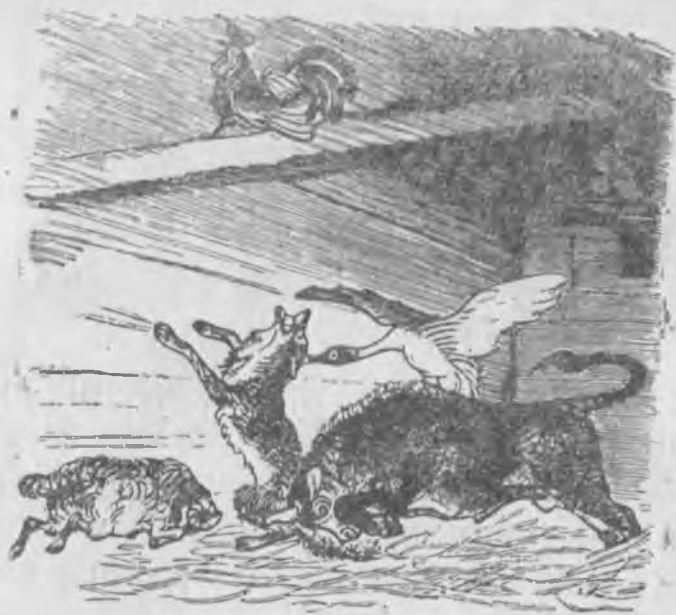
Бир-бирине тюбеб, бирге баргъандыла.

Бёрю айюге:

— Сен алгъа бар, сен мазаллыса.

— Огъай, мен эринчекме, сен менден тирисе, алгъа сен бар.

Сора юйге бёрю киргенди. Ол алай

кирир-кирмез—ёгюз мюйюзлери бла аны къабыргъагъа къысханды. Къочхар артына-артына кетиб, чабыб-чабыб бёрюню къабыргъаларындан дюнъюрдетгенди. Тонъуз а полну тубюнден къычыргъанды:

— Хрю-хрю-хрю! Бычакъланы билейме, балталаны билейме, бёрюню сау тургъанлай ашаргъа суйеме.

Къаз аны къабыргъаларындан чимдегенди, гугурук а агъачны юсюнде джюрюб къычыргъанды:

— Ма, узатыгъыз бери, уялмагъан бёрюню! Былайда бычакъ джыджым да барды, бусагъатдан кесейим да былайгъа асайым!

Айю къычырыкъны эшитгенди да къачыб башлагъанды. Бёрю уа ычыныргъа кюреше туруб, аманны кеминде ычхыннъанды, айюню сюрюб джетгенди да былай хапар айтханды:

— Ай мангъа не кюн келди! Тьююб ёлтюрюрге аздан къалдыла... Бир уллу эркиши къара чепгени бла мени бууб алгъанлай, къабыргъагъа къысды да. Андан гитчерек киши уа, кёк чепгени юсюнде, балтаны эгиси бла къабыргъаларымы, хаман балтаны эгиси бла къабыргъаларымы туюдю. Андан гитчерек киши да, акъ къапдалы бла, мени къабыргъаларымдан нал къычхач бла хаман чимдеди. Эм гитче кишичик да, юсюнде къызыл халатчыгъы бла, агъачны юсюнде ары бла бери чабыб, къычырады: „Ма алай, къакъ-къакъ, бери къолума джетдиригиз. Мында бычакъ, джыджым да барды.. Кесиб асыб къояйым“. Полну тубюнден да биреулен: „Бычакъланы билейме, балталаны

билейме, джаны саулай ашаб кьояргъа суйеме!“.

Андан сора бёрю бла айю ол юй-чюкге джууукъ бармагъандыла.

Ёгюз, кьочхар сора къаз, гугурук бла тонъуз да анда сау эсен, бир инджилген затлары болмай джашайдыла.

МАХДАНЧАКЪ КЪОЯН

Бир къоян чегетде джашаб тургъанды. Джай анъа иги болгъанды, къыш а аман—анъа эллилени ындырларына барыб зынтхы урларгъа керек болгъанды.

Бир элчини ындырына баргъанды да ол анда бир къоян сюрюуге тюбегенди. Да ма алагъа махданыб башлагъанды:

— Мени мыйыкъларым алай бош мыйыкъла тюлдюле, элде мыйыкъладан эсе уллуладыла, мени аякъларым алай

бош аякъла тюлдюле, къалгъан элни аякъларындан эсе уллуладыла, мени тишлерим къалгъан элни тишлеринден эсе уллу тишледиле—мен кишиден къоркъмайма.

Къоянла ўа ол махданчакъны юсюнден къаргъагъа хапар айтхандыла. Ол

къаргъа махданчакъны излерге кетгенди да аны агъачны тубюнде табханды. Къоян илгеннъенди:

— Къаргъа, мен энди махданырыкъ тюлме!

— Къалай махданнъанса да, сен?

— Мени мыйыкъларым алай бош мыйыкъла тюлдюле, элде мыйыкъладан уллу мыйыкъладыла, мени аякъларым а бош аякъла тюлдюле, уллу аякъладыла, мени тишлерим да алай бош тишле тюлдюле, уллу тишледиле.

Сора къаргъа аны, бир кесек къагъын-согъун этиб:

— Мындан сора махданма! — дегенди.

Бир джолда къаргъа къазыкъгъа къонуб тургъанлай, аны итле тутуб сора ийлеб тебregenдиле, коъян а аны кёргенди:

„Къаргъагъа къалай бир болушур эди?“

Дупбурчукъгъа чартлаб чыкъгъанды да алай чончайгъанды. Итле къоянны кёргендиле, къаргъаны ийгендиле да къойгъандыла сора къоянны ызындан болгъандыла, къаргъа уа быягъынлай буруугъа къоннъанды, къоян а итледен къутулгъанды да кетгенди.

Бир кесек заман арадан кетгенден сора быягъынлай къаргъа къояннъа тюбегенди да анъа былай айтханды:

— Ма сен джигитсе, махданчакъ тюлсе, батырса.

КЕКМАНЪЫЛАЙ КИШДИК, ТЕКЕ СОРА КЪОЧХАР

Теке бла къочхар бир арбазда бир-бирлери бла татлы джашагъандыла: къабын бичен табсала да эки тенъ этиб ашагъандыла. Таякъ а кишдикге тийиб тургъанды! Ол аллай гудучу, аллай аманлыкъчы болгъанды, хар сагъатда бир хата этгенди, бир зат бош джерде тура эсе, аны къарны ауругъанды.

Теке бла къочхар джатыб бир-бирлери бла селеше тургъанлай, къайдан чыкъгъан эсе да кекманъылай кишиу-чукъ-мурмурчукъ алагъа баргъанды, алай келю такъыр болуб джылаб келгенин кѣргенлеринде, теке бла къочхар анъа соргъандыла:

→ Кишиу, сен не ючюн джылайса, юч аягъынъ бла нек чынъайса?

— Мен джыламасам ким джыларыкъды! Мени хозяйка къакъгъанды, къулакъларымдан тартханды. Аякъларымы сындыргъанды, дагъыда буууб къояргъа айтханды.

— Не терслигинъ ючюн этеди да ол санъа алай?

— Манъа алай сют башыдан джлагъаным ючюн этеди!

Дагъыда джылагъанды хурхур-кишиу.

— Ой, кишиу, кёкманъылайчыкъ, табсыз болгъанды ишинъ, не ючюн джылайса энди уа?

— Мен джыламай не этейим! Къатын мени туйгенди, бу сёзлени айтыб ийгенди: „Кюйёу келликди бу айда, анъа сют башы къайда? Суймесек да теке бла къочхарны кесерге керек боллукъду!“

Теке бла къочхар къычырыб джлагъандыла:

— Ай сен, кёк кишдик, болумсуз бедишлик! Биз экибизни эшигибизни

Не ючюн джапдынъ! Энди биз сени мюй-юзлерибиз бла урабыз!

Былайда хурхур кишдик терслигине мюкюл болгъанды, ачыгъанды, кюл болгъанды, кечмеклик тилегенди. Теке бла къочхар анъа кечим салгъандыла, сора ючёулен болуб, сагъыш этиб башлагъандыла:—къалай этейик, не этейик?

— Къайда, ортанчы къарнаш, кючлюмюдю сени манъылайынъ?—деб соргъанды кишдик къочхаргъа.—Воротаны уруб бир кёрчю.

Къочхар къобханды, артына кетиб, андан чабыб келиб воротаны манъылайы бла ургъанды—ворота силкиннъенди, ачылгъан а этмегенди.

— А, тамада къарнаш,—деб соргъанды кишдик текеге,—къатымыды эке сени манъылайынъ? Воротаны уруб бир кёрчю.

Уллу теке къобханды, керилиб ургъанды—ворота ачылганды. Мукъут болуб теке бла къочхар къачхандыла, аланы ызларындан да юч аякълы кишдик атылгъанды.

Кишдик арыгъанды да антлы къарнашларындан тилегенди:

— Теке бла кьочхар, гитче кьарнашыгъызны атыб кьоймагъыз...

Теке кишдикни алгъанды, аркъасына миндиргенди да ала быягъынлай тауланы, ёзенлени, кьумланы кьачхандыла.

Узакъ заманны кьачыб баргъандыла—кече да, кюндюз да, аякъларында кьарыу болгъан кьадар бир баргъандыла.

Бир уллу чынъылны тюбю чалынъан тюз; анда бичен тишле сахар юйлеча тизилиб, аллай бир джерге джетгендиле. Теке, кьочхар, кишдик да солургъа тохтагъандыла.

Кече уа кьачхы, сууукъ кечеди. От

къалай этсинле? Теке бла къочхар сагъыш этгендиле, кишдик а тозла табханханды, аланы текени мюйюзюне байлагъанды, сора къочхар бла туюшюрге буйрукъ бергенди.

Теке бла къочхар туюшгендиле да мюйюзлерин бир-бирлерине алай кючлю ургъандыла-аланы кёзлеринден джилтинле къуюлгъандыла. Тоз къабыныб джарыкъ джангъанды.

Ала отнуджакгъандыла, олтургъандыла да джылыннгъандыла. Иги джылыныб да бошагъынчы — къарасала чакъырылмагъан къонакъ — айю келе:

— Мени джылыныргъа, солургъа къатыгъызгъа къоюгъуз, не эсе да къарыусуз болгъанма мен...

— Олтур бизни бла бирге, Михайло Иванович! Къайдан келесе?

— Бал къошха баргъан эдим да мыжыкълыла бла джагъалашханма.

Къарангы кече ала тынчайыргъа айырылышхандыла: айю тишни туюнде, кёкмакъылай кишдик тишни башында, теке бла къочхар да шынкъартны къатында.

Эсде-бусда болмай тургъанлай, дже-

ти кёк бёрю, сегизинчи акъ, тюз тиш табагъа бурулгъандыла.

Къоркъгъандан теке макъыргъанды, къочхар манъырагъанды, кёк кишдик а былай сёлешгенди:

— Ай сен акъ бёрю, бёрюлени бийлери! Бизни тамада къарнашыбызны ачыуландырма: ол огъурсузду, ачыуланса—кишиге да игилик этерик тюлдю. Огъесе аны сакъалын кёрмеймисиз, аны къарыуу сакъалындады, сакъалы бла ол джаныуарланы урады, туюеди, мюйюзлери бла уа джанъыз терилерин алады. Игиси, ариурукъ бла тилегиз: майна ол тишни тубюнде джатыб тургъан гитче къарнашчыгъыбыз бла къарыуубузну сынаб кёрюрге излейбиз дегиз.

Бёрюле алай бла кишдикге баш ургъандыла, айюню тегерегинден алыб темирчилегендиле. Айю къарыуунджыяджыя келгенди да сора аягъы сайын бир бёрюню буугъанды! Аланы джюреклерин чыкъгъанды, къалай-алай болса да ычхыналгъандыла да сора къуй-

рукъларын къысыб хайда секиришгендиле.

Теке бла къочхар а ол кёзюуде кишдикни да алыб чегетге къачхандыла да бар сора быягъынлай кёк бёрюлеге тюртюлгендиле.

Кишдик эрлей наз терекни тёпбесине ёрлегенди, теке бла къочхар а ал аякълары бла назны бутагъына илиниб, ёрге асылгъандыла.

Бёрюле наз тюрбюнде суюелиб тишлерин чыкъырдатхандыла.

Кёкманъылай кишдик ишни аман болгъанын кёргенди; бёрюлеге наз гагаракла ата, былай айтыб башлагъанды:

— Бир бёрю! Эки бёрю! Бары да къарнаш сайын бир бёрю. Мен, кишдик, кёб болмай эки бёрюню суюеклери бла ашагъанма, сен а, уллу къарнаш, айюлеге уугъа айлангъанса да джукъ тутмагъанса, мени юлюшюмю да кесиннъе ал!

Кишдик ол сёзлени айтыб бошар бошамаз, теке терекден кетиб мюйюзлери бла тюз бёрюню юсюне джыгъылгъанды. Кишдик а айтырын билиб былай айтыб къычыргъанды:

— Тут аланы, джиберме аланы!

Ол сагъат бёрюле асыры кьоркь-
гъандан ызларына да къарамаздан се-
киришгендиле. Былай бла къачыб кьо-
рагъандыла.

Кишдик, теке кьочхар да кеслери-
ни джолларына кетгендиле.

ТЮЛКЮ БЛА БЕРЮ

Акга бла амма джашаб тургъандыла. Сора акга аммагъа айтханды:

— Сен, къатын, хычинла бишир, мен а чананы джегиб чабакъгъа барайым.

Акга сау бир арба чабакъ тутханды. Юйге къайытыб келе болгъанды. Къараса бир тюлкючюк къалач болуб джолда джатыб тура.

Акга арбадан тюшгенди, аны къатына баргъанды, тюлкючюк а кесин ёлюб тургъан кибиб этиб, кымылдамагъанды.

— Ма ашхы зат! Къарт къатынны тонуна джагъа боллукъду.

Къарт тюлкюню алгъанды да арбагъа салгъанды, кеси уа арбаны аллында баргъанды.

Тюлкючюк а акъыртын чабакъланы бирем-бирем арбадан атыб башлагъанды. Чабакъ болгъанны барын атыб бошаб, кеси да акъыртын тюшюб кетгенди.

Акга юйюне келгенди да къатынын чакъыргъанды:

— Да, къарт къатын, сени тонунъа аламат джагъалыкъ келтиргенме!

Къатын арбаны къатына баргъанды: арбада не джагъалыкъ, не чабакъ джокъ. Сора ол къарт кишиге чамланыб башлагъанды:

— Тохда, сен, къарт бабас кёремисе сен аны, дагъыда мени къозургъа умут этеди!

Былайда къарт, тюлкючюк ёлген тюлкючюк болмагъанын сезгенди. Ачыгъан-

ды, алай болгъаны ючюн этерге не ма-
дары боллукъ эди!

Тюлкючюк а ол заманны ичине ча-
бакъланы бир джерге джыйыб, джатыб
ашай тургъанды.

Анъа бёрю баргъанды:

— Иш къолай болсун, джууугъум,
аш да татлы...

— Мен кесимикин ашайма, сен а
кенъде тур.

— Манъа да къабдыр, чабакъчыкъ.

— Кесинъ тут да аша.

— Да мен тута билмейме,

— Ой сени огъесе! Мен тутханма
да. Сен, джууугъум, къобаннъа бар,
къуйругъунъу бузну тешигине ий, ол-
тур да былай айт: „Тутул, чабакъчыкъ,
гитче да, уллу да! Тутул, чабакъчыкъ,
гитче да уллу да“. Алай бла чабакъ ке-

си сени къуйругъунъдан тутарыкъды.
Чөгелеб не къадар кѣб олтурсанъ, ол
къадар кѣб тутарыкъса.

Бѣрю къобаннъа кетгенди, къуйру-
гъун бузну тешигине ийгенди да, ол-
туруб былай сѣлешгенди:

Тутул, чабакъчыкъ, уллу да, гитче да!

Тутул, чабакъчыкъ, уллу да, гитче да!

Тюлкючюк а бѣрюню къатында джю-
рюйдю, былай да айтады:

Чууакъдыла, чууакъдыла кѣкде джулдузла,

Бѣрюню къуйругъу, бузла, бек бузла!

Бѣрю тюлкюге сорады:

— Сен, шохум, хаман нени айтыб
тураса?

— Мен а санъа болушама, чабакъ-
ланы сени къуйругъунъ таба ышыра-
ма,— дейди, кеси ўа быягъынлай айтады:

Чууакъдыла, чууакъдыла кёкде джулдузла,
Бёрюню къуйругъу, бузла, бек, бузла!

Бёрю кечени кече узуну бузда те-
шикни джанында чончайыб тургъанды.
Аны къуйругъу бузгъа бузлагъанды.
Эртден благъа къобаргъа излегенди—
къобалгъан къайдан этсин. Сора аны
кёлюне былай келгенди: „Ой, къалай
кёб чабакъ илиннъенди быланы чыгъа-
раллыгынъ да джокъду!

Ол кёзюуде бир къатын челеклери
бла суу алыргъа къобаннъа баргъан-
ды. Бёрюню кёргенди да кычыргъанды:
— Бёрю , бёрю! Уругъуз аны!

Бёрю кесин ары ургъанды, бери ур-
гъанды, къуйругъун чыгъаралмагъан-
ды. Къатын челеклерин атханды да суу
агъач бла тюйе башлагъанды: Ургъан-
ды, ургъанды бёрю ўа ары бла бери
силкине келиб, кесини къуйругъун
юзюб, ычхыннъанды да секиргенди.

„Хайыр, санъа муну къайтармасам

кёрюрге, джууугъум!“ — дегенди кеси аллына бёрю.

Тюлкючюк а, ол къатын джашагъан юйге киргенди, ачыгъан тылыдан тойгъунчу ашагъанды, кесини башына тылыны джакъгъанды, юйден чабыб чыкъгъанды да джолгъа джатыб ынъычхагъанды.

Бёрю анъа джолукъгъанды:

— Кёрдюм, джууугъум, мени чабакъ тутаргъа къалай юретгенинъи. Къарачы мени туйюб болгъанымы бузгъандыла...

Тюлкю анъа айтханды:

— Эх, джууукъчугъум! Сени джа-

нъыз къуйругъунъ джокъду, ансы башынъ сауду, мени уа башымы чачхандыла: къара, мыйым тышына чыкъгъанды, зордан атлайма.

— Ол да кертиди, — дегенди анъа бёрю. — Къайры барлыкъса, шохум, мин мени сыртыма, мен сени элтейим.

Тюлкю бёрюню сыртына миннъенди. Ол аны элтеди.

Тюлкючюк бёрюню юсюне миниб барады эм акъыртын джырлайды:

Тюйюлген туююлмегенни элтеди,

Тюйюлген туююлмегенни элтеди.

— Сен, джууукъчугъум, хаман не айтаса?

— Сени ачыгъанынъы, ачыуун сындыргъан сёзлени айтама, тюкюрген этеме, — дегенди.

Дагъыда кеси быягъынлай:

Тюйюлген туююлмегенни элтеди,

Тюйюлген туююлмегенни элтеди.

МЫЖЫКЪЛЫ БЛА АЙЮ

Мыжыкълы чегетде джерге турма урлукъ салыргъа кетгенди. Анда джерни сюргенди да ишин эте тургъанлай, къатына бир айю баргъанды:

— Мыжыкълы, мен сени ууатама.

— Мени ууатма, айючюк, андан эсе джюр экибиз да бирге-бирге турма урлукъ салайыкъ. Менкесиме тамырчыкъларын алсам да санъа уа башчыкъларын берирме.

— Болсун, алай,--дегенди айю.— Алдасанъ а бери манъа чегетге келмез джанындан бол.

Былай айтханды да эмен чегетге кириб кетгенди.

Турма уллу битгенди. Мыжыкълы къачда турмаланы къазаргъа баргъанды. Айю уа эмен чегетден чыкъгъанды:

— Мыжыкълы, кел турмаланы юлешейик да мени юлюшюмю бер.

— Хыйыр, айючюк, джюр юлешейик: сангъа бзшчыкълары, мангъа тамырчыкълары.

Мыжыкълы айюге болгъан турма чапыракъны бергенди да, турма болгъанны уа арбагъа къалаб шахаргъа сатаргъа элтгенди.

Мыжыкълыны аллына айю чыкъгъанды:

— Мыжыкълы, сен къайры бараса?

— Айючюк, шахаргъа барама, тамырчыкъланы сатаргъа барама.

— Берчи, бир кёрейим, тамырчыкъны татыуу къалайды?

Мыжыкълы ангъа турма бергенди. Айю ашаб кёргенлей:

— А-а!—деб къычырыкъ этгенди.— Мыжыкълы, сен мени алдагъанса! Сени тамырчыкъларынъ татлычыкъладыла. Энди бери чегетге отуннга келме, ууатырыкъма.

Экинчи джыл мыжыкълы ол джерге къара будаѣ чачханды. Орургъа келгенди, айю ѱа аны сакълаб тургъанды:

— Энди, мыжыкълы, сен мени алдаяллыкъ тюлсе, бер мени юлюшюмю!

— Болсун, джаным. Ал, айючюк, тамырчыкълаңы, мен, бир да къуруса да, башчыкълаңы кесиме алайым.

Мыжыкълы къара будайны джыйгъанды, айюге тамырчыкъларын бергенди, будайны ѱа арбасына джюклеб, юйюне элтгенди.

Айю кюрешгенди, кюрешгенди, алай болгъанъы ючюн тамырчыкъладан джукъ этелмегенди.

Ол мыжыкълыгъа ачыуланнъанды да андан бери айю мыжыкълы бла джаѱду.

ГУГУРУК БЛА КЪОЛ ТИРМЕН

Къарт киши бла къарт къагын джарлы,^{во} бек джарлы джашай эдиле.

Аланы мюрзеулер джокъ эди. Да ма алай бла ала чегетге баргъандыла, эмен чѳртлеуюкле джыйгъандыла, юйлерине келтиргендиле да ашаб башлагъандыла.

Къарт къатын эмен чѳртлеуюкню къолундан тюшюргенди, чѳртлеуок тѳнъерегенди да къанъаланы арасы бла полну тюбуне тюшгенди.

Арадан неллей бир заман кетген эсе да, ол чагъыб, къысха заманны ичине полгъа джетгенди.

Къарт къатын аны эслегенди да айтханды:

— Карт, полну тешерге керекди, эмен ёссюн: ол ёсюб уллу болса, чегетге эмен чёртлеуёукле джыя барыргъа керек боллукъ тюлдю, аланы юйню ичинде джыярыкъбыз.

Къарт полну тешгенди. Эмен ёсгенди, ёсгенди сора потолокга джетгенди.

Къарт къатын быягъынлай айтханды:

— Къарт, потолокну чачаргъа керекди, эмен ёсюб андан да уллу болсун.

Къарт киши потолокну да чачханды. Андан сора уа юйню башын да къобаргъанды. Эмен ёсгенден ёсюб барыб туура кёкге джетгенди.

Къарт къатын бла къарт кишини эмен чёртлеуёуклери бошалгъанды. Къарт киши машокну алгъанды да эменнъе миннъенди. Ёрлегенди, ёрлегенди, сора кёкге джетгенди. Анда ол бир юйчюкню кёргенди; ол аны ичине киргенди. Юйчюкню ичинде алтынкекел

гугурукчукъ бла бир къол тирменни кѣргенди.

Къарт кѣб сагъыш эте да айланмай, къол тирменни машокга атханды, гугурукчукъну да алгъанды да ызына айланнъанды. Тюбюне тюшгенди да айтханды:

— Ма санъа, къарт къатын, гугурукчукъ дагъыда къол тирмен.

Къарт къатын гугурукчукъну агъач къурукъчукъгъа къондургъанды, къол тирменни алгъанды, сора тартыб башлагъанды: бургъаны сайын андан блин бла хычын хаман блин бла хычын чыгъыб баргъандыла.

Къарт къатын мюйюш толу бир блин бла хычын тартханды да къартны тойдургъанды, кеси да ашагъанды.

Ала зауукъда джашаб тебрегендиле, гугурукчукъ—алтынкекелчик а ала бла джашагъанды.

Сейир-тамаша къол тирменни юсюнден барин хапар эшитгенди.

Къарт киши бла къарт къатыннъа баргъанды да айтханды.

— Сизни къабар затыгъыз джокъ-муду?

Къарт къатын анъа:

— Санъа, джаным, не ашарыкъъ берейим? Блинле бла хычынла берсем, ашармы эдинъ?

Къарт къатын тирменни алгъанды да тартханды. Блинле бла хычынла къотарылгъандыла. Барин ашагъанды да айтханды:

— Амма, къол тирменинъи манъа сат.

— Алай деген неди, джаным, аны сатаргъа боллукъ тюлдю.

Къарт бла къарт къатын тынчайыргъа джукъларгъа кетгендиле, барин акъырын къол тирменни къоратханды.

Къарт бла аны къарт къатыны уянгъандыла, къол тирменни урлангъанын кёргендиле да ачыб башлагъандыла.

Алтынкекел гугурукчукъ алагъа айтханды:

— Къарт ачыма, къарт къатын ачыма: мен сизге къол тирмен табарма.

Гугурукчукъ къурукчукъдан учуб, къол тирмен излерге кетгенди.

Джолну чабыб бара тургъайлай, анъа тюкю тюбейди:

— Гугурукчукъ-алтынкекелчик, къайры бараса?

Бариннѣ кѡл тирменни алыргѣа.

— Мени да элт!

— Дорданыма кир бери.

Тюлкю гугурукну дорданына киргенди. Алайдан ары бара тургъанлай, бѣрю тубегенди:

— Гугурукчукъ - алтынкекелчик, кѣайры бараса?

— Бариннѣ кѡл тирменни алыргѣа.

— Мени да элт!

— Мени дорданыма кир бери.

Бѣрю гугурукчукъну дорданына киргенди. Алайдан ары бара тургъанлай, алагѣа айю тубейди.

— Гугурукчукъ - алтынкекелчик, кѣайры бараса?

— Бариннѣ кѡл тирменни алыргѣа.

— Мени да элт!

— Дорданыма кир бери. Гугурукчукъ дорданында айюню да джашыргъанды. Баринни арбазына дери чабыб баргъанды да, воротагъа миниб кычыргъанды:

— Гугурукгу, барин! Мени къол тирменими бери узат!

Барин аны тауушун эшитгенди, гугурукчукъну кѳргенди да джумушчусуна айтханды:

— Тут да къаз оруннъа ат—анда къазла джулкъарла аны.

Гугурукчукъну тутхандыла, къаз оруннъа атхандыла. Ол былай айтханды:

— Тюлкю, бери чыкъ да къазланы къыр.

Тюлкю чартлаб чыкъгъанды, къаз этден тойгъанды да къачханды.

Гугурукчукъ а быягъы воротагъа миниб:

— Гугурукгу, барин! Мени къол тирменими бери бер!

Барин эшитгенди да ачыуланнъанды:

— Джумушчу, гугурукну тутуб, ийнеклеге быргъа, ала аны теплерле!

Гугурукну буугъандыла, ийнеклеге атхандыла. Ол да былай айтханды:

— Ыхы, кёк бёрю дорданымдан чыкъ, ийнеклени къыр.

Бёрю дордандан чыкъгъанды, ийнеклени къыргъанды да, тойгъанды да къачханды.

Гугурукчукъ дагъыда воротагъа къоннъанды:

— Гугурукгу, барин! Мени къол тирменими ызына бер!

Барин алгъын ачыуланнъанындан эсе да бек ачыуланнъанды:

— Джумушчу, гугурукну тут, аны атлагъа ат, ала аны теплеб къоярла!

Гугурукчукъну атлагъа атхандыла.
Ол айтханды:

— Турчу, айю, дордандан чыкъ да, атланы ууат.

Айю дордандан чыкъгъанды, атланы барын шындык этгенди да эмен чегетге кириб кетгенди. Гугурукчукъ а воротагъа къоннъанды.

— Гугурукгу, барин! Манъа къол тирменими къайтар!

Барин а джумдуругъун столгъа уруб къычыргъанды:

— Бу не тукъум гугурукду!.. Бизни ёрге къобмазлыкъ этди, болгъан малыбызны къырды! Союгъуз аны!

Алайда гугурукчукъну буугъандыла, башын тюшюртгендиле.

Барин аны кеси къолу бла джулкъгъанды да ашагъанды.

Сора аны джукъусу келгенди.

Алтын кекел гугурукчукъ а баринни къарнында:

— Гугурукгу, барин! Мени къол

тирменими бери бер!—деб кычыргъанды.

Барин кърккъгъанды, уллу бычакъны алгъанды, ургъанды да кесини кърнын джайгъанды да къойгъанды.

Гугурукчукъ—алтынкекелчик андан учуб чыккъгъанды да къл тирменни сермегенди да кетгенди.

Къл тирменни ол кърт бла аны къатынына элтгенди. Ала къууангъандыла, блинле бла хычинланы тартхандыла, андан бери бир инджиулеры зат болмай джашайдыла.

Гугурукчукъ да ала бла джашайды.

Б А Ш Л А Р Ы

Тюлкую бла джумарыкъ. <i>Л. Н. Толстой</i>	3
Бёрю бла ит. <i>Л. Н. Толстой</i>	6
Юч айю. <i>Л. Н. Толстой</i>	8
Тюлкую бла къошун. <i>К. Д. Ушинский</i>	17
Тюлкую бла теке. <i>К. Д. Ушинский</i>	19
Гугурук бла ит. <i>К. Д. Ушинский</i>	22
Къызчыкъ бла тюлкую. <i>О. И. Капица</i>	26
Къаргъа бла рак. <i>О. И. Капица</i>	31
Тюлкую бла итле. <i>О. И. Капица</i>	33
Алтынкекел гугурукчукъ. <i>А. Н. Толстой</i>	43
Махданчакъ къоян. <i>А. Н. Толстой</i>	53
Джаныуарланы къышлаулары <i>А. Н. Толстой</i>	53
Кёкманъылай кишдик, теке, къочхар. <i>А. Н. Толстой</i> .	56
Тюлкую бла бёрю. <i>А. Н. Толстой</i>	64
Мыжккы бла айю <i>А. Н. Толстой</i>	71
Гугурук бла къол тирмен. <i>А. Н. Толстой</i>	74

ДЛЯ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ

ПЕТУШОК—ЗОЛОТОЙ ГРЕБЕШОК

на карачаевском языке

Редактор *Д. Х. Кубанов.*
Художественный редактор *Г. В. Куликов.*
Технический редактор *Г. М. Потькалова.*
Корректор *Р. А. Гочилева.*

Сдано в набор 12-IV-1962 г. Подписано к печати
27-VII-1962 г. Формат 60x84 1/16. Печ. л. 5,25.
Усл. п. л. 4,8 У. изд. л. 2,25. Заказ № 1547.
Тираж 1000 экз. Цена 8 коп.

Карачаево-Черкесское книжное издательство,
гор. Черкесск, ул. Ленина 35-а.
Черкесская типография, г. Черкесск,
ул. Комсомольская, 32.

Багъасы 8 кап.

Къарачай-Черкес китаб издательство
Черкесск—1962